

11. Апресян Ю.Д. Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1963. – С.110-121.
12. Васильев Л.М. Семантические классы русского глагола (глаголы чувства, мысли, речи и поведения): Автореф. дис....д-ра филол. наук / Ин-т языкознания АН СССР. – Л., 1971. – 38 с.
13. Есперсен О. Философия грамматики: Пер. с англ. – М.: Изд-во иностр.лит-ры, 1958. – 404 с.
14. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, Ленингр.отд-ние, 1972. – 216 с.
15. Кузнецова Э.В. Введение // Лексико-семантические группы русских глаголов. – Иркутск: Изд-во Иркут.ун-та, 1989. – С.3-18.
16. Ожегов С.И. Лексикология: Лексикография: Культура речи: Учеб. пособие для филол. фак. пед. ин-тов / Вступ. ст. и коммент. Л.И.Скворцова. – М.: Высшая школа, 1974. – 352 с.
17. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. В. 4 т. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1-2. – 536 с.; М.: Просвещение, 1968.
18. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 236 с.
19. Сильницкий Г.Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов // Проблемы структурной лингвистики. 1972. – М.: Наука, 1973. – С.373-391.
20. Тараненко О.О. Лінгвістичні проблеми української термінології на сучасному етапі // Українська термінологія і сучасність: Матеріали II-ї Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Вид-во НАН України, 1997.– С. 3-9.
21. Философский энциклопедический словарь. – М.: «Сов. энциклопедия», 1983. – 840 с.

The article is dealing with the problem of picking out of the typical meaning in the system of linguistics facilities. The attention is paid to principles of creation of the general semantical type of the verbal predicates.

Key words: semantics, predicate, action, semantical motion, subject, object.

О.М. Вікторіна

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ ХВОРОБ КРОВІ, СЕРЦЯ, СУДИН (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК КІРОВОГРАДЩИНИ)

У статті проведено лексико-семантичний аналіз назв на позначення хвороб крові, серця, судин, зафіксованих у говірках Кіровоградщини. Виокремлено семеми, виявлено кількісний склад їхніх репрезентантів, визначено ареали поширення лексем і аналітичних одиниць. Проаналізовано також спільність і відмінність їхнього семантичного значення у літературній мові, локальних та інших говірках.

Ключові слова: семема, репрезентант, домінанта, номінація.

Лексика, пов'язана з народною медициною, все частіше привертає увагу дослідників. Назви хвороб, хворобливих станів, патологічних процесів організму були предметом різнопланових досліджень Я.Ю. Вакалюк [6; 7; 8; 9; 10], М.В. Никончука [20], О.М. Никончука [20], В.М. Мойсієнка [16; 17; 18; 19; 20], В.М. Баденкової [2; 3; 4; 5] та ін. Ці мовознавці досить детально з різних аспектів проаналізували лексику народної медицини у говірках Прикарпаття, Полісся, Миколаївщини. Термінологія народної медицини Кіровоградщини була частково досліджена у наших попередніх працях [11; 12; 13; 14]. Мета пропонованої роботи – лексико-семантичний аналіз назв на позначення хвороб крові, серця, судин. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) в обраній тематичній групі виокремити семеми; 2) виявити кількісний склад їхніх репрезентантів; 3) визначити ареали поширення лексем і аналітичних назв у говірках Кіровоградщини; 4) простежити наявність чи відсутність їх в літературній мові та інших українських діалектах; 5) проаналізувати спільні й відмінні ознаки в семантиці зібраних одиниць та їхніх відповідників у літературній мові, локальних та інших говірках. Предметом дослідження є 65 лексем й аналітичних номінацій, зафіксовані у говірковій системі Кіровоградщини. Слід зауважити, що кількість зазначених назв не є остаточною, їхнє виявлення можна продовжувати.

З погляду протікання захворювання, характеру ураження, локалізації виокремлено 10 семем, які подано в алфавітному порядку: 1) 'анемія'; 2) 'апоплексія'; 3) 'будь-яка хвороба серця'; 4) 'гангрена'; 5) 'гіпертонія'; 6) 'гіпотонія'; 7) 'грудна жаба'; 8) 'інсульт'; 9) 'інфаркт'; 10) 'склероз'.

Д.І. Ганич та І.С. Олійник дають таке визначення терміну «семема»: «мовна одиниця плану змісту, яка співвідноситься з морфемною (мінімальною одиницею плану вираження) і становить сукупність компонентів її значення (сем)» [15, 247].

Семема 'анемія'

Репрезентантами аналізованої семеми є 12 лексем з варіантами і 2 бінарні назви. Домінантою на позначення цієї хвороби є літературна назва *анемія* [11, 16]. Словники пояснюють цей термін як «зменшення кількості еритроцитів і зниження вмісту гемоглобіну в одиниці об'єму крові» [29, 37], що в цілому збігається з локальним значенням. Лексема походить від грец. *ἀναμία* – безкрів'я [24, 39]. Фонетичний варіант *ганемія* вживається спорадично (*104, 51) [11, 80].

Обмежені ареали мають наступні семантично прозорі назви і варіанти: *малокр'ов'я* (91, 86, 33, 84, 49, 51), *малокр'ив'я* (75, 59, 54, 67, 56, 80), *малакр'ов'є* (32, 58, 48, 50, 49), *малокр'ів'я* (79, 83, 51, 82, 5), *малокр'ов'є* (48, 50) [11, 201, 202].

Продовжують синонімічний ряд одиниці та їхні варіанти, утворені від ад'єктива *блідий*, які мають такі ареали: *блід'иця* (20, 22, 11, 13, 63), *блідн'иця* (99, 97, 29, 105), *бл'єдіца* (92, 67) [11, 31, 32].

Не набули значного поширення у говірках Кіровоградщини складові наступної мікрогрупи: *недокр'ів'я* (18, 79, 82, 46, 61), *недокр'ов'є* (50, 48) [11, 234].

Локальними утвореннями є бінарні назви *блід'а н'еміч* (4, 12, 20, 22, 13), *б'іле м'ясо* (71) [11, 30, 32].

Семема 'апоплексія'

На досліджуваній території ця семема репрезентована 11-ма назвами з варіантами. Найчастіше вживаються терміни *апоплекс'я*, *кровов'илив* [11, 17; 11, 187]. Перша назва походить від грец. *ἀποπληξία* < *ἀποπλήσσω* – вражаю, приголомшую [24, 50]. Друга семантично прозора. Літературному терміну *апоплекс'я* словники дають значення, які дещо відрізняються. Так, «Словник української мови» трактує його як «тяжкий хворобливий стан, викликаний крововиливом у мозок або закупоркою мозкових судин» [27 I, 55], а «Медична енциклопедія» – як «раптовий крововилив у будь-який орган» [29, 47]. Друге значення збігається з локальним [11, 17]. Термін *кровов'илив* в літературній мові функціонує зі значенням «вилив крові з ушкодженої судини в тканини та порожнини організму» [27 IV, 361], що відповідає місцевому.

Фонетичні варіанти загальномедичної назви *апоплекс'я* на досліджуваній території мають такі ареали: *апоплекс'я* (10, 49, 88, 15), *апокс'я* (46, 69), *плекс'я* (24, 79, 82) [11, 17; 11, 291].

Ареально обмежені одиниці наступної мікрогрупи: *кровов'илення* (106, 93, 57, 70, 21), *кровоізли'яніє* (20, 11), *кровоизлитт'я* (90, 66), *кровоизлитт'я* (92, 67), *кровоизли'яння* (32), *крово'ізлив* (11) [11, 187].

Семема 'будь-яка хвороба серця'

Аналізована семема представлена 4-ма бінарними семантично прозорими назвами: *серц'євий н'апад*, *с'ерце схват'ило*, *пробукс'овує с'ерце*, *серд'єчко пош'алює*. Перші 2 трапляються на всьому досліджуваному ареалі, другі – значно рідше [11, 323; 11, 350]. Перші також є поліфункціональними, вживаються у говірках Кіровоградщини ще зі значенням 'інфаркт'.

Семема 'гангрена'

Репрезентантами аналізованої семеми є 13 лексем з варіантами. Домінантою на позначення цього захворювання як у досліджуваних говірках, так і в українській літературній мові, є загальномедична назва *гангрена* [11, 79]. Слово походить від лат. *gangraena* < грец. *γάγγραινα* – виразка, що роз'їдає [24, 116]. Словники дають таке загальне визначення терміна: «змертвіння певного органа, частини тіла або тканин. Зумовлюється порушенням кровообігу внаслідок відморожень, опіків, ран тощо» [22, 111; 29, 140]. У говірках Кіровоградщини лексема *гангрена* вживається ще у значенні 'сварлива, неприсмна жінка'.

Фонетичні варіанти загальномедичної назви *гангрена* мають такі ареали: *гангр'ена* (1, 11, 49, 3, 77, 2, 30, 56, 52, 74), *гангр'ен* (9; 15, 23, 68, 24, 57, 70), *гангр'ена* (48, 50, 49, 72), *ганр'ена* (104, 89, 83), *гар'ена* (64, 100, 30), *ханхр'ена* (62, 16, 105), *ганв'ера* (107, 103), *ганг'ена* (95, 74), *ган'ера* (105) [11, 79; 11, 80; 11, 98].

Лише в окремих населених пунктах представлена назва *мертв'иця* (26, 99, 29, 19, 28, 16) [11, 205]. Вона семантично прозора – адже, як правило, у результаті гангренни частини тіла, органи піддаються ампутації або призводять до смерті хворого. У бойківських говірках лексема *мертв'иця* має такі значення: 1. 'неврожайний шар землі'; 2. 'галька під чорноземом' [21, 437].

Спорадично у досліджуваних говірках трапляється лексема *вогн'ець* (87, 85) [11, 71].

Семема 'гіпертонія'

Аналізована семема передається 3-ма назвами: *гіпертон'ія*, *вис'окий тиск*, *вис'оке давл'єніє*. Всі одиниці однаково активні на досліджуваній території з тією різницею, що лексема активніше

вживається у мовленні респондентів молодого і середнього віку, а бінарні сполуки є універсальними для всіх вікових категорій [11, 58; 11, 85]. Загальнономедичний термін *гіпертонія* має грец. походження [24, 132; 24, 464; 25, 283; 25, 898]. Словники фіксують такі значення: «1) підвищення тону (напруження) тканин і органів; 2) підвищення кров'яного тиску» [24, 133]. У досліджуваних говірках термін функціонує лише з другим.

Семема 'гіпотонія'

Ця семема представлена 2-ма бінарними назвами: *низький тиск*, *низьке дав'єніє*. Обидві активно функціонують у говірковій системі Кіровоградщини [11, 244]. Літературний термін *гіпотонія* [27 II, 73] набув поширення у досліджуваних говірках.

Семема 'грудна жаба'

У локальних говірках аналізована семема репрезентована 6-ма назвами. Домінантою на позначення цього захворювання є стала сполука *грудна жаба* [11, 96]. Вона літературна, трактується словниками як «серцева хвороба, що супроводжується сильними болями в лівій частині грудної порожнини; стенокардія» [27 II, 500], що повністю збігається зі значенням, яке називають респонденти.

Значно рідше для позначення цієї хвороби вживається термін *жаба* (28, 13, 45, 86, 55, 19, 94, 52, 74, 51) [11, 113-114]. У літературній мові лексема має такі значення: 1. 'невелика безхвоста земноводна тварина, задні кінцівки якої довші, ніж передні, і пристосовані до стрибання'; 2. *заст.* 'ангіна' [27 II, 499-500]. Обидва вживаються і в локальних говірках. Також лексемою *жаба* на Кіровоградщині ще називають неприємну жінку. У східнословобожанських говірках це слово має такі значення: 1. *мед.* 'хвороба горла, серця'; 2. *перен.* 'людина з витрішкуватими очима' [26, 74]; у буковинських – 1. 'грудна жаба'; 2. 'жаба' [23, 107]. На Поліссі лексема *жаба* функціонує з такими значеннями: 1. 'хвороба великої рогатої худоби'; 2. 'плями на лиці вагітної жінки'; 3. 'сильна іржа, що появляється у стволі мисливської рушниць' [1, 151; 20, 26; 20, 37].

Аналітичні одиниці називають відчуття хворої людини, вони мають такі ареали: *жаба д'уше* (14, 23, 27, 44, 96, 73, 49, 78, 96, 107), *жаба д'ихать не дає* (101; 47, 26, 4, 99, 12, 17, 25, 48, 53), *жаба д'аве* (68, 86, 66, 107, 59, 10, 49, 87, 85) [11, 114]. Бінарні сполуки *жаба д'уше*, *жаба д'аве* у досліджуваних говірках мають ще значення 'зздрити'. Остання у нижньонадніпрянських говірках означає 'журно, нудно, тяжко на душі' [28, 41].

Спорадично трапляється назва *жабод'ав* (98, 68) [11, 114]. Ще одне його локальне значення – 'взуття на товстий, незграбній підосві'.

Семема 'інсульт'

Аналізована семема представлена 6-ма лексемами і аналітичними одиницями. Домінантою на позначення цієї хвороби є медичний термін *інсульт*, який активно вживається на всій досліджуваній території [11, 161]. Слово походить від лат. *insulto* – скачу, стрибаю [25, 474; 22, 267]. Загальне значення, яке дають словники, «гостре порушення кровообігу в головному мозку людини, яке супроводжується ушкодженням тканини мозку й розладом його функцій» [24, 232], повністю збігається з тим, що називають респонденти. Акцентологічний варіант *інсульт* також поширений на всій Кіровоградщині [11, 161].

На всій території функціонує бінарна назва *головний кровов'илив*, але здебільшого у мовленні жителів міст, селищ [11, 91].

Значно рідше на досліджуваній території вживається номінація *уд'ар* (84, 49, 5, 102, 77, 86, 33) [11, 392]. У літературній мові лексема має декілька значень, серед наявне і це [27 X, 385].

Аналізовану семему продовжують семантично прозорі аналітичні назви *кров уд'арила в голову* (63, 13, 65, 25, 62, 56, 60, 58, 92, 67), *уд'ар схоп'ив* (31, 81, 102, 65, 83, 51), *уд'ар розб'ив* (25, 6, 63), які мають значно менші ареали [11, 187; 11, 392]. Описова назва *кров уд'арила в голову* фіксується також зі значенням 'дуже сильне хвилювання, страх, сором тощо і пов'язаний з цим раптовий прилив крові до голови' [11, 187].

Семема 'інфаркт'

Репрезентантами цієї семеми є 4 назви з варіантом. На всій території поширений загальнономедичний термін *інфаркт* [11, 161]. Він походить від лат. *infarctio* – набиваю [25, 480-481]. Лексема фіксується словниками зі значенням «змертвіння певної ділянки тканин будь-якого органа людини, що виникає від припинення кровопостачання внаслідок спазму чи закупорки судин» [24, 236], що дещо відрізняється від названого респондентами. Вони, як правило, пов'язують це захворювання не з будь-яким органом, а лише з серцем. Фонетичний варіант *інхв'аркт* також поширений у локальних говірках [11, 161].

Бінарна назва *серцевиий н'анад* вживається на всій досліджуваній території [11, 350].

Обмежений ареал має аналітична одиниця *с'ерце схват'ило* (31, 76, 7, 8, 65) [11, 350]. Обидві бінарні назви у говірках Кіровоградщини мають ще значення 'раптовий біль у серці' [11, 350].

Семема 'склероз'

Аналізовану семему передають 1 лексема з фонетичним варіантом: *склер'оз, склер'оз*. Вони поширені на всій досліджуваній території [11, 357]. Термін походить з нім. Sklerose < грец. σκλήρωσις – твердження [25, 843]. Словники дають таке тлумачення: «1) процес в організмі людини й тварин, що полягає в розростанні сполучної тканини в органах (судинах мозку, серці тощо); 2. у розмовній мові – погіршення пам'яті; забудькуватість» [24, 533]. Обидва значення функціонують у локальних говірках [11, 357].

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Зафіксовані у говірках Кіровоградщини назви на позначення хвороб крові, серця, судин репрезентують 10 різних з кількісного погляду семем.

2. Кожну із семем представлено кількома номінаціями. Найбільше репрезентантів мають такі: 'анемія' – 14, 'гангрена' – 13, 'апоплексія' – 11. Дещо менше назв виражають 'грудна жаба' – 6, 'інсульт' – 6. Найменша кількість номінацій характерна для семем 'будь-яка хвороба серця' – 4, 'інфаркт' – 4, 'гіпертонія' – 3, 'гіпотонія' – 2, 'склероз' – 2.

3. Деякі номінації функціонують на всій досліджуваній території. Це можуть бути: а) лексеми, які вживаються і в літературній мові: *анем'я, кровов'илив, гангр'ена* тощо; б) фонетичні та акцентуаційні варіанти: *інсульт, інхв'аркт, склер'оз* тощо; в) діалектизми: *серц'евий н'апад, вис'оке давл'єніє, низьк'є давл'єніє* тощо. Інші номінації мають обмежені ареали – від одного до декількох населених пунктів: *жабод'ав, гангр'ена, вогн'ець, кровоізлі'яніє, уд'ар розб'ив* тощо. Деякі досліджувані одиниці у локальних говірках поліфункціональні: *гангр'ена, кров уд'арила в г'олову, с'ерце схват'ило, ж'аба д'уше, ж'аба д'аве* тощо. Більшість зібраних лексем мають такі ж значення, як і в літературній мові, але деякі мають певні відмінності: *інф'аркт* тощо.

Перспективою подальших наукових розвідок вважаємо дослідження семантичних особливостей інших лексико-семантичних груп народної медицини та лікувальної магії говірок Кіровоградщини.

Примітки

* Тут і далі цифри у круглих дужках означають порядковий номер обстежених населених пунктів.

Список назв обстежених населених пунктів

1 – с. Аджамка Кіровоградського р-ну; 2 – с. Антонівка Долинського р-ну; 3 – с. Балахівка Петровського р-ну; 4 – с. Бандурове Гайворонського р-ну; 5 – м. Бобринець Бобринецького р-ну; 6 – с. Бузниковате Вільшанського р-ну; 7 – с. Велика Чечеліївка Новгородківського р-ну; 8 – с. Верблюжка Новгородківського р-ну; 9 – с. Вершино-Кам'янка Новгородківського р-ну; 10 – с. Високі Байраки Кіровоградського р-ну; 11 – смт Вільшанка Вільшанського р-ну; 12 – м. Гайворон Гайворонівського р-ну; 13 – с. Ганнівка Новоархангельського р-ну; 14 – с. Глинськ Світловодського р-ну; 15 – с. Глодоси Новоукраїнського р-ну; 16 – смт Голованівськ Голованівського р-ну; 17 – с. Грузьке Голованівського р-ну; 18 – с. Губівка Компаніївського р-ну; 19 – с. Дельфінове Ульянівського р-ну; 20 – с. Добре Вільшанського р-ну; 21 – смт Добровеличківка Добровеличківського р-ну; 22 – с. Добрянкa Вільшанського р-ну; 23 – с. Страдківка Знам'янського р-ну; 24 – с. Єлисаветградка Олександрівського р-ну; 25 – с. Ємилівка Голованівського р-ну; 26 – с. Жакчик Гайворонівського р-ну; 27 – с. Живанівка Компаніївського р-ну; 28 – с. Журавлинка Голованівського р-ну; 29 – смт Завалля Гайворонівського р-ну; 30 – с. Зелений Гай Долинського р-ну; 31 – с. Зибкове Онуфріївського р-ну; 32 – с. Злинка Маловисківського р-ну; 33 – м. Знам'янка Знам'янського р-ну; 34 – с. Іванівка Новоукраїнського р-ну; 35 – с. Іванківці Знам'янського р-ну; 36 – с. Інгульське Устинівського р-ну; 37 – с. Йосипівка Вільшанського р-ну; 38 – с. Калинівка Кіровоградського р-ну; 39 – м. Кіровоград; 40 – с. Клинци Кіровоградського р-ну; 41 – смт Компаніївка Компаніївського р-ну; 42 – с. Куцеволівка Онуфріївського р-ну; 43 – с. Левківка Новоархангельського р-ну; 44 – с. Листопадове Новомиргородського р-ну; 45 – с. Лозувата Ульянівського р-ну; 46 – с. Лозуватка Маловисківського р-ну; 47 – с. Любомирка Олександрівського р-ну; 48 – м. Мала Виска Маловисківського р-ну; 49 – с. Мартоноша Новомиргородського р-ну; 50 – с. Мар'янівка Маловисківського р-ну; 51 – с. Медове Устинівського р-ну; 52 – с. Молдовка Голованівського р-ну; 53 – с. Надлак Новоархангельського р-ну; 54 – смт Нова Прага Олександрівського р-ну; 55 – смт Новгородка Новгородківського р-ну; 56 – с. Новодобрянкa Добровеличківського р-ну; 57 – м. Новомиргород Новомиргородського р-ну; 58 – с. Новороманівка Знам'янського р-ну; 59 – с. Озера Світловодського р-ну; 60 – смт Олександрівка Олександрівського

р-ну; 61 – с. Олександрівка Устинівського р-ну; 62 – м. Олександрія Олександрійського р-ну; 63 – с. Олено-Косогорівка Кіровоградського р-ну; 64 – смт Онуфріївка Онуфріївського р-ну; 65 – с. Оситняжка Новомиргородського р-ну; 66 – смт Павлиш Онуфріївського р-ну; 67 – смт Петрове Петрівського р-ну; 68 – с. Піщаний Брід Добровеличківського р-ну; 69 – с. Полтавка Компаніївського р-ну; 70 – с. Рассоховатка Маловисківського р-ну; 71 – с. Рівне Новоукраїнського р-ну; 72 – с. Рощахівка Бобринецького р-ну; 73 – с. Сасівка Компаніївського р-ну; 74 – с. Соколівка Кіровоградського р-ну; 75 – с. Степанівка Вільшанського р-ну; 76 – с. Суботці Знам'янського р-ну; 77 – с. Сухий Ташлик Вільшанського р-ну; 78 – с. Талова Балка Світловодського р-ну; 79 – с. Тарасівка Бобринецького р-ну; 80 – с. Тишківка Добровеличківського р-ну; 81 – с. Трепівка Знам'янського р-ну; 82 – с. Турія Новомиргородського р-ну; 83 – с. Ульянівка Олександрійського р-ну; 84 – м. Ульянівка Ульянівського р-ну; 85 – с. Федірки Світловодського р-ну; 86 – с. Федорівка Кіровоградського р-ну; 87 – с. Хашувате Гайворонівського р-ну; 88 – с. Цвітне Олександрівського р-ну; 89 – с. Чемерпіль Гайворонівського р-ну; 90 – с. Червоне Озеро Долинського р-ну; 91 – с. Червоновершка Компаніївського р-ну; 92 – с. Чечеліївка Петрівського р-ну; 93 – с. Широка Балка Долинського р-ну; 94 – с. Шляхове Бобринецького р-ну; 95 – с. Шляхове Новоархангельського р-ну; 96 – с. Щасливе Олександрійського р-ну; 97 – с. Юр'ївка Добровеличківського р-ну;

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г.Л. Словник західноподільських говірок: У 2-х т. Т. I. – Луцьк, 2000. – 354 с.
2. Баденкова В.М. Елементи вербальної лікувальної магії (за матеріалами записів, здійснених на території Миколаївщини) // Бібліотечка українознавства для вчителя: Науково-методичний вісник. – Вип. № 1. – Миколаїв, 1993. – С. 52-54.
3. Баденкова В.М. Із народних медичних знань українців Миколаївщини // Нариси культури українців Півдня. Серія 2. – Запоріжжя, 1996. – С. 16-19.
4. Баденкова В.М. Лексика народної медицини Миколаївщини // Дослідження з мовознавства. – Т. 4. – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1998. – С. 11-18.
5. Баденкова В.М. Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгуло-Бузького межиріччя: Дис. ...канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 191 с.
6. Вакалюк Я.Ю. Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С. 46-52.
7. Вакалюк Я.Ю. Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття: Автореферат дис. ...канд. філол. наук. – Ужгород. – 1974. – 18 с.
8. Вакалюк Я.Ю. До вивчення народних назв хвороб на Прикарпатті // Мовознавство. – 1976. – № 2. – С. 46-52.
9. Вакалюк Я.Ю. З історії народної медичної термінології // Культура слова. – 1979. – Вип. 17. – С. 67-75.
10. Вакалюк Я.Ю. Лексико-семантичні особливості народних назв хвороб в українських говорах // XIV республіканська діалектологічна нарада. – К., 1977. – С. 110-112.
11. Вікторіна О.М. Словник лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини. – Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2006. – 436 с.
12. Вікторіна О.М. Словотвір віддіслівних суфіксальних ад'єктивів у народно-медичній і лікувально-магічній лексиці (на матеріалі говірок Кіровоградщини) // Павло Гнатівич Житецький і сучасна українська лінгвістика: Зб.: матер. Всеукр. Наук. конф.: Черкаси, 15 – 16 лютого 2007 р. – Черкаси, 2007. – С. 87-93.
13. Вікторіна О.М. Семантичні особливості номінацій на позначення інфекційних кишкових хвороб (на матеріалі говірок Кіровоградщини) // Культура народів Причорномор'я. – № 110 Т I. – 2007. – С. 85-87.
14. Вікторіна О.М. Словотвір префіксальних дієслів у народно-медичній і лікувально-магічній лексиці (на матеріалі говірок Кіровоградщини) // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Випуск 34. – Житомир: Видавництво Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2007. – С. 202-206.
15. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
16. Мойсієнко В.М. Цілі і завдання Лексичного атласу польської народної медицини та лікувальної магії // Проблеми укр. діалектології на сучасному етапі. Тези доп. та повідомлень. – Житомир, 1990. – С. 43-45.
17. Мойсієнко В.М. Вірування та перекази поліщуків про чорну хворобу // Проблеми народної адукації, навукі і культури Беларускага Палесся. Тез. дакладаў і паведамленьў у 2-х частках. – Мазыр, 1992. – Частка 2. – С. 7-9.
18. Мойсієнко В.М. Номінація в поліській народній медицині та лікувальній магії: Дис. ...канд. філол. наук. – Житомир, 1994. – 407 с.
19. Мойсієнко В.М. Народна медицина поліщуків // Берегиня. – 1995/4-5, число 1-2. – С. 121-128.
20. Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. – Житомир, 2001. – 147 с.
21. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х частинах. Ч. I. – К., 1984. – 495 с.
22. Популярная медицинская энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1981. – 704 с.

23. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
24. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 670 с.
25. Словник іншомовних слів / Уклад.: Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
26. Словник східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєскова, І. Ніколаєнко, Т. Тернавська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.
27. Словник української мови: В 11-ти т. / Ред. кол.: І.К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. I. – 1970. – 799 с.; Т. II. – 1971. – 550 с.; Т. IV. – 1973. – 840 с.; Т. X. – 1979. – 658 с.
28. Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2001. – 200 с.
29. Червяк П.І. Медична енциклопедія. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. – 1024 с.

The lexico-semantic analysis of the names denoting heart, blood, vessel diseases, fixed in the Korovohrad dialects was held in the article under consideration. The sememes were singled in the mentioned thematic group and the quantitative analysis of the representatives was made. The areal of the spreading of lexical and analytic notions was distinguished. The community and the difference of the semantic meaning of the actual material in the local dialects and literary language were analyzed.

Key-words: sememe, representative, dominant, nomination, doublet.

О.І. Данилюк

СПІВВІДНОШЕННЯ СТАТУСУ І СТАНУ ГРАМАТИЧНИХ НОРМ У МОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті проаналізовано співвідношення статусу і стану граматичних норм української літературної мови у мовній діяльності студентів педагогічних навчальних закладів. Методом анкетування виявлено “слабкі” норми на морфологічному і синтаксичному рівнях мовної ієрархії.

Ключові слова: морфологічні норми, синтаксичні норми, рівень реалізації граматичної норми.

Сучасна українська мова – це мова, що обслуговує державну діяльність, культуру, пресу, освіту, науку. Функціонування у цих сферах і забезпечує соціальний престиж мови. Найголовнішою ознакою літературної мови є її унормованість. Норма літературної мови – реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі та нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови у процесі спілкування [12, 43]. Залежно від того, з яким структурним рівнем мови співвідноситься норма, розрізняють кілька типів мовних норм. За цією класифікацією виокремлюють і граматичні норми.

Дослідженню мовних норм присвячено праці багатьох українських і російських мовознавців (таких, як В.Виноградов, Ф.Філін, В.Іцкович, Б.Головін, С.Ожегов, І.Білодід, А.Коваль, М.Пилинський, В.Русанівський, С.Єрмоленко, Л.Струганець та ін.). Незважаючи на аналіз окремих ознак літературного еталону, проблема реалізації граматичних норм у мовній практиці суспільства залишається невивченою. Тому мета нашої розвідки – дослідити співвідношення статусу і стану граматичних норм у мовній діяльності майбутніх учителів. Результати соціолінгвістичного дослідження, проведені у студентському середовищі, матимуть прикладне значення для формування загальнонаціонального мовного стандарту.

Сукупність правил, систем, закономірностей зв'язків між словами становить граматичну будову мови. Прийнято поділяти граматичні норми на морфологічні та синтаксичні. Морфологічні норми уніфікують вибір варіантів морфологічної форми слова (іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів). Синтаксичні норми регулюють вибір варіантів побудови словосполучень і речень. Сучасні граматичні норми узаконені в кодифікаційних працях. Словники, нормативні граматики української мови репрезентують правильність вживання слова чи його форм [3; 7; 8; 9; 13]. Кодифікація відображає офіційний статус літературної норми у певний історичний період.

Стан конкретної норми відбиває мовна діяльність соціуму. Матеріалом для дослідження реалізації граматичних норм літературної мови послужила мовна практика студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Анкетування проводилось у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В.Гнатюка та Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І.Франка. Питальниками було охоплено 140 респондентів: 40 першокурсників та 20 студентів V